

הרב פנחס טודרוס אלטהויז
חבר מכון "אהלי שם — ליובאוויטש"
ור"מ בישיבת אחי תמימים ראשלי"צ

שומע כעונה בספירת העומר

לצאת י"ח בשמיעה זו וגם חבירו המשמיע נתכוין להוציאו יצא י"ח מן התורה שהשומע הוא כאומר. והוא ששמע מפי המחויב כמצוה זו. ויש חולקין ע"ז ואומרים שצריך שתהא ספירה לכל אחד ואחד ממש שכל אחד יספור בעצמו. ויש לחוש לדבריהם לכתחלה שלא לסמוך על שמיעת הספירה מהש"ץ אבל הברכה יכול לשמוע מהש"ץ לכתחלה אף אם הוא יודע לברך בעצמו שעשרה שעושין מצוה בכת אחת יכול אחד מהן לברך בשביל כולם כמו שנתבאר בסימן ח' ואחר ששמע הברכה יספור מיד. עכ"ל.

וצריך ביאור, א. מה סברות המחלוקת האם יוצא ידי חובה בשמיעה מחבירו¹ או לאו. ב. מה השוני בספירת העומר משאר מצוות.

בשו"ע אדמה"ז סי' תפט סעיף א' כתב, וז"ל: מצות עשה מן התורה שיספור כל אחד מישראל שבעה שבועות ימים מיום הבאת קרבן העומר שנא' וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. ואומר שבעה שבועות תספור לך וגו'. ודרשו חכמים תספור לך יכול בב"ד כמו ביוכל שסופרין בב"ד שבע שבתות שנים ומקדשין שנת החמשים ליובל ת"ל וספרתם לכם כדי לסופרה לכל אחד ואחד ואין הציבור או ש"צ יכולים לספור בעד כולם, אף אם אחד מצוה לחבירו שיספור בשבילו ועשאו שליח לכך אינו יוצא י"ח כשלא שמע הספירה מפי חבירו, אבל אם הוא בעצמו שמע הספירה מפי חבירו אם נתכוין

מאדמה"ז שאף לדעה שא"א לצאת יד"ח, אך כל זה בספירה עצמה, אבל בברכה אפשר לצאת ידי חובה. ועיין במחצית השקל שם בד"ה ואפשר כו' שכתב ח"ל: אך עדיין אינו מיושב דשתי הרשב"א סותרים זא"ז. והפרי"ח ת"י הא דכתב בחשובה א' דסופר לעצמו היינו לפי שהשואל סבר דאפי' בברכה אינו יכול להוציאו, לזה השיבו דבברכה ודאי מוציאו, אבל לענין הספירה לא היה יכול להשיבו דמוציאו דלאו מילתא דפסיקא היא, דהא בעינן שיתכוין המשמיע להוציא וניהו דבכל הברכות מן הסתם דעת הש"ץ להוציא כל השומעים מ"מ בספירה כיון דהדרך שכל אחד סופר בעצמו אין דעת הש"ץ להוציא השומעים אבל אם דעת הש"ץ להוציא אפי' לכתחלה יוכל לסמוך גם בספירה על הש"ץ. עכ"ל. וכן דעת אדמה"ז בדעה הא'.

1. ועיין בזה בחק יעקב בס"ק ג' שכתב ח"ל: ל' אגודה במנחות וספרתם לכם שיהא ספירה לכל א' וא' ולא ש"ץ בשביל כולם, וכן הוא משמעות הש"ס ופוסקים ראשונים וכ"כ הרשב"א בחשובה סי' קכ"ו להדיא, ואע"ג דשומע כעונה היינו דוקא לענין ברכה כמ"ש הרב בסעיף ג' בהגה"ה, והוא מדברי הרשב"א בתשוב' שהביא בב"י. אכן הספירה מתמעט מן המקרא להדיא וספרתם שיהא הספירה לכל א' וא' כמו דדרשינן ולקחתם דגבי לולב שיהא לקיחה לכל א' וא' ה"ה כאן כו'. אך לבסוף העלה בשם הרשב"א שהביא בב"י דאף בספירת הש"ץ יצא, חזק אינו דכונת הרשב"א רק על הברכה דוקא. עכ"ל.

מבואר מדבריו שאין סתירה ברשב"א אלא שיש חילוק בין הברכה לבין הספירה עצמה, וכן הבאנו לעיל

שכתב שיש חילוק בין שמוציאו בברכה למוציאו בעשיית המצוה, שבעשיית המצוה לא מספיק שומע כעונה, אלא צריך שומע כאומר, וא"כ י"ל דבהא פליגי האם אמרינן שומע כאומר או לאו.

אלא דקשה לומר כן, ובהקדים דכאדמה"ז

שבהם שומע כעונה² ומוציאים ידי חובה. (ולכאורה, אפ"ל דהנה אדמוה"ז משנה כאן מלשונו בכל מקום בדין שומע כעונה, דבכל מקום מובא הענין של שומע כעונה וכאן מובא שומע כאומר. ועיין במראי מקומות וציונים להגר"מ אשכנזי שליט"א,

או שנאמר צד שלישי, שמציאות השליח והמשלח נעשית כאחת שהשליח עומד במקום המשלח. והנה מאדמה"ז משמע לכאורה כהצד הג'. דיעוין בלקו"ש חיי"ג ע' 280 בהערה 6 (ומובא בכו"כ מקומות בלקו"ש) ח"ל: וראה לקח טוב (להר"י ענגל) בתחילתו, שבענין השליחות כמה אופנים ולהעיר משו"ע אדמה"ז סרס"ג סכ"ה בקו"א: כעושה בעצמו ממש וכו' ה"ז כאילו אוחו ידו של חבירו כו' שנעשית כידא אריכתא. עכ"ל. מבואר מדבריו שלפי אדמה"ז שליחות הוא כהצד הג' שכל מציאות השליח הוא כהמשלח כידא אריכתא של המשלח. ולפי"ז מוכן הלשון באדמה"ז פיו כפיהם שמציאותו היא כמציאות המשלח היות ואדמה"ז לשיטתו ששליחות הוא כצד הג'.

אלא שלכאורה קשה דבשו"ע אדמה"ז סי' תפ"ט סי"ב כתב, ח"ל: וי"א שמצות מד"ס לדברי הכל אין צריכות כוונה כמו שנת' בסי' חע"ח, ואפילו לא סיפר עמהם כלל אלא ששמע הספירה מן אחד ומן הצבור שספרו ולא נתכוין כלל להוציאו וגם הוא לא נתכוין לצאת בשמיעה זו אלא שמע לפי תומו לא יבדק כשיספור בלילה שהשומע כעונה. ואפי' אם הי' מחשב אין אני מתכוין לצאת בספירה זו אין כלום להאומרים שמצות א"צ כונה כלל כו'. עכ"ל.

מבואר מדבריו ששומע כעונה לא הוי מטעם שליחות. כי אם הוי מטעם שליחות איך מהני מה שחבירו סופר בשבילו, והלא לא מינה אותו, ובשליחות צריך מינוי, וככ"ז מהני מדין דשומע כעונה.

(ואף שכזכ"ה ישנם דעות בראשונים שמהני מטעם שליחות (ברש"י גיטין ט, ב ד"ה יחזיר ובתוס' כתובות יא, א ד"ה מטבילין ובר"ן נדרים לו, ב, ועוד), ואף שאין מינוי בכ"ז מהני שליחות בלי מינוי, וא"כ לפ"ז אפ"ל ששומע כעונה הוי מטעם שליחות. מ"מ עיין בקצות החשן סי' קה ס"ק א' שביאר שזכ"ה מטעם שליחות מהני מטעם שהתורה עשתה אותו כשליח. היות ריש

2. בדין שומע כעונה ידועה החקירה (צפנת פענח פרק ב' מהלכות גירושין הלכה טז) האם מהני מצד גזה"כ שהוי דין דשומע כעונה, היינו שמהני גם שמיעה, אבל אין הכונה שענה בפועל אלא שלגבי הדין מהני. או שנאמר שלא רק שלגבי הדין מהני, אלא נקרא כאילו עונה ממש בפיו.

והנה לפי הצד הב' הא דמהני, משמע לכאורה שהוי מדין שליחות ואע"פ שלא מהני אם לא שומע את חבירו, ובשליחות בכל התורה כולה מהני השליח אף בלא שמיעת חבירו, בכ"ז שליחות בצירוף שמיעה מהני, והוי מדין שליחות.

ולכאורה משו"ע אדמה"ז סי' ריג סעיף ו' משמע שהוי מדין שליחות (והיינו כמו הצד הב'). שכתב שם ח"ל: ואף שהשומע כעונה מ"מ המברך הוא עיקר שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם י"ח וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו. ע"כ.

מבואר מדבריו שמהני מדין שליחות, וכלשונו נעשה שליח, וכן מסוף הסעיף משמע שהוי מדין שליחות, שכתב ח"ל: ומ"מ טוב שיקרא אחד לכולם לקיים ברוב עם הדרת מלך, אע"פ שאין חיוב בדבר שאין לחייב אדם שיקיים המצוה המוטלת עליו ע"י שליח כשיכול לקיימה בעצמו כו'.

ולפי"ז יוכן מה שכתב אדמה"ז שם ח"ל: וכאלו כולם מברכים ברכה אחת היוצא מפי המברך שפיו כפיהם. ולכאורה צריך ביאור מהיכן לקח אדמה"ז לומר ששומע כעונה הוי פיו כפיהם, היינו שאין כאן שני פיות, אלא כאילו שהם אמרו.

ולפי מה שביארנו שלאדמה"ז מהני מדין שליחות, מוכן, דהנה ידוע חקירתו של הלקח טוב בכלל א' — (הובא בכ"מ בלקוטי שיחות מכ"ק אדמו"ר שליט"א) האם שליחות הפ"י הוא שאע"פ שהשליח עושה המעשה, מהני כשביל המשלח, או שנאמר שמעשה השליח מתייחס למשלח כאילו והמשלח עשה בעצמו.

אחרים י"ח שיאמר הוא והם ישמעו ממנו ששומע כעונה.

ובברכת ציצית בסי' ח' סעיף יא כתב, וז"ל: אם כמה אנשים מתעטפים כ"א בטליתו כבת אחת כל א' מברך לעצמו, ואם רצו האחד מברך והאחרים שומעים ועונין אמן ויוצאין בזה דשומע כמדובר. ע"כ. כבר איתא שומע כמדובר, והוי ע"ד כמו שכתוב בסי' תפט שומע כאומר, אלא ששם המדובר בהוצאת יד"ח, וכאן המדובר במעשה המצוה. ועיין בסי' קד סעיף ה' וז"ל: אפי' לענות קדיש וברכו וקדושה לא יפסיק בתפלת י"ח, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהי' כעונה בפיו ששומע כעונה.

ועיין גם בסי' ריג ס"ו, דשם איתא: ואף שהשומע כעונה מ"מ המברך הוא עיקר שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם י"ח, וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו וכאלו כולם מברכים ברכה אחת היוצא מפי המברך שפיו כפיהם כו'. ע"כ.

היינו דמצד אחד כתב בתחלת דבריו ששומע כעונה מצד שני פיו כפיהם³ וצריך

מצינו דקאמר שומע כעונה, אפי' במקומות שצריך עשיית מצוה, דבהל' תלמוד תורה פ"ב הל' י"ב כתב, וז"ל: וכל אדם צריך ליזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד אא"כ בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר. וכל מה שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא אינו יוצא בלימוד זה י"ח מצות ולמדתם אותם וכמ"ש לא ימוש ספר התורה הזה מפך והגית בו וגו'. וכמו בכל המצות התלויות בדבור שאינו יוצא בהן י"ח בהרהור אא"כ שומע מפי המדבר שהשומע כעונה בפיו. ע"כ.

מבואר מדברי אדמה"ז שהדין של שומע כאומר גם בעשיית מצוה קיים ועדיין צריך ביאור שינוי הלשונות, שכאן כתב שומע כאומר, ובתלמוד תורה כתב שומע כעונה בפיו. ולא רק בעשיית מצוה אלא גם בהוצאת יד"ח מצינו חילוקי לשונות הצריכים ביאור. בסי' סט ד כתב, וז"ל: כמו שהוא בכל המצות התלויות בדבור או בשמיעה שכל מי שמחוייב בדבר אע"פ שיצא כבר י"ח יכול להוציא

גזה"כ שממנה נלמד זכיה ולכן נקרא מינוי התורה אבל צריך מינוי, ויש מינוי. אך כ"ז בשליחות ולא בשומע כעונה.

וגם לפי האחרונים שפליגי על הקצות ודייקו כך מהראשונים ומבארים שמועיל מדין אנו סהדי שרוצה שיהי' שלוחו, ולכן נקרא שיש מינוי. כ"ז בזכ"י, אבל בשומע כעונה אין אנו סהדי שרוצה שהש"ץ יוציא יד חובה, כי הלא, מדין שומע כעונה יוצא יד חובה אף בסתמא — כשאינו מתכוין לצאת יד חובה והש"ץ לא מתכוין להוציא, והלא הוא רוצה לספור לבד ולכן אינו מעונין שהש"ץ יוציא.

ולכאורה הוי קושיא אלימתא על אדמה"ז שסותר את דבריו שבסי' תפ"ט משמע ששומע כעונה לא מועיל מדין שליחות ובסי' ריג משמע ששומע כעונה מהני מדין שליחות.

יש ליישב שבלשון שהוא נעשה שליח לכולם אין הכונה שמהני מדין שליחות, כי הלא שליחות לבד לא מהני כאן, אלא צריך גם שמיעה. והכונה שהש"ץ הוא שליח הציבור להוציאם ומהני מדין התורה גזה"כ כששומע כעונה ולא מדין שליחות.

3. לפי הלשון כאן של אדמה"ז פיו כפיהם, לכאורה יצא חידוש גדול.

ובהקדים, דבמקראי קודש על הלכות חנוכה ופורים בסי' יג עמוד צח כתב, וז"ל: הגרש"י ז"ל אמר משם הגאון הרוגצ'בי, שנתן טעם למה שנהגו צבור השומעים את המגילה מפי הקורא, שאומרים בעצמם את הפסוקים של עשרת בני המן, ונתן טעם לדבר עפ"י מה שכתב בשו"ע (סימן תרצ סעיף טו) שעשרת בני המן יש לומר בנשימה אחת, ומשום כך צריך כל אחד בעצמו לומר את עשרת בני המן, ואין יוצאים כזה ידי

ביאור כל השינויי (לשונות).

ולבאר מחלוקתם נראה, ובהקדים, דבתשובות וביאורים לכ"ק אדמו"ר שליט"א (ע' 191 ואילך) דן באדם שעבר את קו התאריך וכתוצאה מכך דילג יום אחד, איך צריך להתנהג בענין ספה"ע, האם לספור כאנשי המקום שאליו הגיע ואז יפסיד יום אחד, או שימשיך בספירתו. ומבאר שם כ"ק אדמו"ר שליט"א הצדדים לכאן ולכאן, ובין הצדדים שמבאר כתב, וז"ל: או יאמר: ספה"ע ענין אחד הוא לכל בני" כמו שהעומר אינו אלא אחד, או ענין דכל או"א בפרט הוא דכל או"א עליו לספור.

וכן אפ"ל גם בענינינו, שכזה גופא המחלוקת בין הדעות, האם ספירת העומר ענין של ציבור כמו קרבן העומר, שאע"פ שיש מצוה לספור, אבל היות והספירה היום היא

זכר לקרבן העומר שהיה בזמן בית המקדש, (ועיין בשו"ע אדמה"ז בסעיף כ' שם וז"ל: וי"א שבזמן הזה שאין בהמ"ק קיים ואין מקריבין העומר אין מצוה זו נוהגת מד"ת אלא מד"ס שתיקנו זכר למקדש וכן עיקר. ע"כ. מבואר מדבריו שכל המצוה היא זכר לקרבן העומר) וקרבן העומר היה ענין של ציבור⁴, ולכן אפשר להוציא ידי חובה, כמו בכל עניני ציבור, או שנאמר שספירת העומר מצוה לכל או"א, ע"ד הענין דספרה לה דנדה⁵, שהמצוה לכל אחד ואחד ולכן א"א להוציא ידי חובה. אלא שעדיין צריך ביאור דקשיא הלכתא אהלכתא, דבתשובות וביאורים שם בע' 197 מכריע להלכה שספירת העומר מצוה על כל יחיד ויחיד. וז"ל: הרי מאחר שמצות ספירת העומר מוטלת על כל יחיד לחוד, עליו למנות את הספירה שלו לפי חשבון הימים שלו

חובה בשמיעה, משום דרק את הקריאה בעצמה אפשר לצאת מדין שומע כעונה, אבל לא את הנשימה כאחת כו'.

וכעין זה כתב בספר בית הלוי על התורה (סוף ח"א) שמשגי שם על חכ"א שאמר דכהן אחד יכול לומר ברכת כהנים ושאר כהנים ישמעו ושומע כעונה, והשיג עליו דשומע כעונה שייך רק בדבר שאין צריך בו אלא אמירה אבל ברכת כהנים דצריך קול רם לא שייך שומע כעונה, דאת השמיעה בעצמה יכול להוציא בתורת שומע כעונה אבל לא את הקול רם.

והנה לכאורה מלשונו של אדמה"ז פיו כפיו משמע שממש כפיו וכן בנוגע לקול רם ונשימה אחת וא"כ הוי לא כדבריהם, וצ"ע.

4. ואף שאדמה"ז כתחלת דבריו כתב שמוספרתם לכם נלמד שאין אחד יכול להוציא חבירו ולא הוי דין של ציבור, אבל סוף כל סוף, היות המצוה נחקה זכר למצות העומר, לכן אפשר לצאת בשמיעת וכוונת חבירו, כמו בכל המצות שיש הדין של שומע כאומר, אבל אין קשר לזה שא"א להיות השליח של חבירו, כיון

שהמצוה לכל אחד ואחד — מצוה גופנית — מצוה שבגופו. ועיין ג"כ בפרי חדש סימן תפט א' (צויין במראי מקומות וביאורים הנ"ל) שלאחר שהביא שבספירת העומר אפשר לצאת ידי חובה ע"י שמיעה וכוונה מחבירו כתב, וז"ל: ואל תשיבני מלשון הר"ן בפ"ק דפסחים דקרי לספירת העומר מצוה שא"א להתקיים ע"י אחר דהא ודאי אם אמר לחבירו שיספור בשבילו אינו כלום, לאפוקי ביעור דאפשר להתקיים ע"י אחר, אבל לעולם דגם בספירה אם שמע יצא דשומע כעונה כנ"ל. ע"כ. מבואר מדבריו דאין קשר בין הדברים שאף שלא יוצא ידי חובה ע"י שליח בכ"ד ע"י שמיעה וכוונה מחבירו יצא ידי חובה.

5. עיין בתשובות וביאורים שם בע' 201 שכתב חלה"ק: שהרי התורה אמרה בפ"י שעל כאו"א לספור בפ"ע (וע"ד וספרה לה, ולא כספירת שמז"ו — ראה תוד"ה וספרתם מנחות סה, ב) ע"כ. הרי שמדמה בין ספירת העומר לספירת זבה, ועיין ג"כ בתוס' כתובות דף עב, א. ד"ה וספרה לה כו' שכי' וז"ל: וא"ת ואמאי אין מברכת זבה על ספירתה כמו שמברכין על ספירת העומר דהא כתיב וספרה. ע"כ.

אם בכל מצות מעשיות פשוט כן. והרי אף במצות התלוין בדיבור אי לאו דקרא אשכחן לא הוי אמרינן דשומע כעונה ומה גם שבתוס' ריש פ' ג' ד"ה בעינן וברא"ש שם בקושיחם דבשאר ימים תיסגי בלקיחה של א' בשביל כולם משמע בהדיא דדרשא גמורה היא ואי לאו קרא הוי סגי בלקיחה של א' בשביל כולם וצ"ע כו'. אבל בספירה דדרשינן נמי כה"ג לא ק"מ דאיצטריך דאינו יוצא בשמיעה וכוונה אף דבעלמא שומע כאומר.

(ועכ"ז לא קשה מה שהקשה הפר"ח שם משום דעיקר קרא אינו מיותר דבלא"ה איצטריך כמ"ש הפר"ח. אבל אליבא דאמת ג"ז ילפינן מיני' דבעינן ספירה לכאו"א ממש ולא אמרינן כאן דשומע כעונה) ולהאומרים שם דע"י שמיעה וכוונה יוצא רק דע"י שליחות אינו יוצא צ"ל דבאמת לא ילפינן מקרא אלא דאין ספירה לב"ד. ע"כ.

מבואר מדבריו דמהפסוק וספרתם לכם אפשר לדרוש שהוי לכל אחד ואחד ממש ואין יוצאים בה ידי חובה ע"י שמיעה וכוונה מחבירו, וכך סוברת השיטה שאין יוצאים ידי חובה בשמיעה בספירת העומר. אבל השיטה שיוצאים ידי חובה לומדת שהפסוק בא לומר וספרתם לכם שלא הוי ספירה לב"ד, כמו יובל. ולפי"ז יובנו דברי אדמה"ז שהמחלוקת בין השיטות היא בדרשת הפסוק ולא בסברא. ומדויק לשונו של אדמה"ז שבתחלה הביא את דרשת הפסוק וספרתם לכם שבא למעט שאינו דומה לספירת יובל. וע"ז הביא את הדעה הא' שיוצאין ידי חובה בשמיעת חבירו כיון ששומע כאומר, ולאחרי זה את הדעה הב' שצריך שתהא ספירה לכל אחד ואחד ממש. היינו שכך דרשינן מהפסוק וספרתם לכם שיהי' ספירה לכל אחד ואחד ולא אמרינן כאן שומע כאומר.

ועיין ג"כ במראי מקומות וכיאורים לשו"ע

שאינו תלוי בספירה המנויה ע"י אחרים בצד זה של קו תאריך שאליו הגיע כו'. שכן כאמור אין ספירת העומר מצוה על כלל ישראל, כי אם מצוה על יחיד במיוחד למנות את הימים שלו כמה שעברו לדידו מתחילת ספירת העומר שלו כו' ספירת העומר, צריכה להיות ילכל אחד ואחד. ומאחר שמצות הספירה היא לכל יחיד בנפרד — מובן שגם חשבון הספירה אינו תלוי בחשבון אחרים, כי אם המצוה היא שעליו למנות את הימים שעברו אצלו. ע"כ.

אבל בשו"ע אדמה"ז שם (הובא לעיל) כתב להלכה שבדיעבד יצא ידי חובה בספירת העומר ע"י שמיעה מהש"ץ, רק שלכתחילה יש לחוש לדעה שלא יצא יד"ח ולכן לכתחילה לספור בעצמו, מבואר מדבריו להלכה שבדיעבד יצא ידי חובה, והיינו שמצות ספירת העומר היא לא לעיכוכא לכל אחד ואחד.

ויש לכאר כל זה, ובהקדים, דבסוף שו"ע אדמה"ז בהערות מהדברי נחמיה להרה"ג והרה"ח וכו' ר' נחמיה ז"ל מדובראונא, בע' 58 סימן תרנא סעיף א כתב, ח"ל: ומצות ד' מינין הוא שיטלם כאו"א מישראל בעצמו דוקא ואין א' יכול להוציא את חבירו אפילו עשאהו שליח שנא' ולקחתם לשון רבים ולא נא' ולקחת לשון יחיד לומר שתהא לקיחה ביד כאו"א מכם. ע"כ.

ובקונטרס אחרון שם ס"ק א' כתב, ח"ל: לכאורה מדאיצטריך קרא משמע דבעלמא א' יכול להוציא את חבירו גם במצות התלוין במעשה, וכה"ג מדייק הפר"ח ריש סי' תפ"ט גם ספירה כו' והוא פלא שהרי לא אמרינן כן. אלא במצות התלוין בדיבור (או בקול שופר) דשומע כאומר, ואף אם נא' דעיקר קרא לא להכי אתי אלא לדרשא דלקיחה חמה. עכ"ז למה לברייתא לדרשא זו (אף דרך אסמכתא)

בספירת העומר וז"ל: ולפי"ז הדרשה שתהא
ספירה לכאו"א כפשוטו ע"כ. היינו שהדעה
הב' סוברת שוספרתם לכם כפשוטו לכל או"א
שצריך שכל אחד יספור לעצמו.

רבינו לבעל הדברי נחמיה נדפס בהוספות
לשו"ע עמוד 72 (הועתק מספרו דברי נחמיה
סט. ב) שמביא מקורות לסעיף הנ"ל וכתב על
דעת היש חולקין שאין דין של שומע כאומר